

7. Сіденко Н. П. Географічна апеллятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. Д. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с. : табл., карти.
8. Словарь української мови : [в 4 т.] / [за ред. Б. Д. Грінченка] – К., 1958-1959.
9. Словник української мови : [в 11 т.] – К. : Наук. думка, 1970-1980.
10. Сохацька Є. І. Іван Огієнко – творець національної журналістики (за матеріалами журналу «Слово істини» та «Наша культура») / Є. І. Сохацька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 20. – С. 626-631.
11. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. З. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 244 с.
12. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1969. – 262 с.
13. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
14. Шульгач В. П. Словник географічних термінів Західного Полісся / В. П. Шульгач // Ономастика України та етногенез східних слов'ян. – К., 1998. – С. 215-226.
15. Яшкін І. Я. Беларускія географічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і техника, 1971. – 256 с.
16. Nitsche P. Die Geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. – Köln : Graz, 1964. – 339 s.

The article analyzes the realization of the notion "lowland" in the dialectal speech, variation and oscillation of the meanings in the set lexems are stated. Typical general Ukrainian elements and local specific nomination of the geographical reality are distinguished.

Key words and word-combinations: lexem, sema, folk geographical terminology, Western Podilya dialectal speech.

Отримано: 2.07.2012 р.

УДК 070:007

І. О. Почапська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ІНШОКУЛЬТУРНІ ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ
У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ ст.
(за матеріалами літературно-мистецького
тижневика «Мистецтво»)**

У статті мова йде про особливості засвоєння іншочультурних прецедентних феноменів (ІПФ) друкованою періодикою першої чверті ХХ століття. Аналізуються матеріали літературно-мистецького тижневика української секції Всеукраїнського «Мистецтво».

Ключові слова і словосполучення: іншочультурні прецедентні феномени, тижневик «Мистецтво».

Тексти будь-якого періодичного видання є географічним відбитком дійсності, текстуалізованою реакцією зв'язного мовлення на життя, чи, якщо конкретніше, на позалінгвістичні чинники, – тобто становлять дискурс.

Однією із специфічних особливостей дискурсів преси є мистецтво поєднання у собі рис інших дискурсів, а, отже, мова йде про інтердискурсивність. В цьо-

му контексті надзвичайно цікавим явищем є іншокультурні прецедентні феномени (ППФ), оскільки інтертекстуальність (інтердискурсивність) знаходиться в тісному взаємозв'язку з прецедентністю (прецедентність має інтертекстуальну природу). Прецедентні тексти формують в результаті міжтекстової взаємодії і передбачають діалогічно взаємодію в процесі функціонування [Темерьян, с. 249].

Як слушно зауважував І. Силантьєв, сьогодні «доволі виразна «поглинаюча» стратегія (та енергія) журналістського дискурсу спостерігається стосовно таких первинних дискурсів – освітнього, наукового, релігійного, літературно-художнього і літературно-критичного (що підтверджується існування різноманітних спеціалізованих видань), з одного боку, та повсякденного, побутового-ідилічного, масового і примітивно розважального, бульварно-скандального і порнографічного, з іншого боку» [Силантьєв, с. 103]. Тобто, ми бачимо, що дискурс є складним утворенням, що максимально вбирає в себе первинні дискурси, тобто ті, що містять інформацію з першоджерела.

Все вищесказане є актуальним і для періодичних видань першої чверті ХХ століття, окрім хіба що порнографічного дискурсу, оскільки на такий різновид інформації існувала жорстка цензура.

В українській періодиці першої чверті ХХ століття зустрічається величезна кількість прецедентних феноменів (прецедентні тексти, ситуації, висловлювання та імена), що були (а подекуди і досі залишаються) добре відомі усім представникам національної лінгво-культурної спільноти, актуальні (на той час) в когнітивному плані, тобто мали інваріанти сприйняття, до яких входили певні мінімізовані та національно-детерміновані знання і уявлення про сам феномен. Звернення до них постійно поновлювалося і поновлюється в мовленні представників тієї чи іншої національної лінгво-культурної спільноти.

Значну їх частину складають ППФ, що є наслідком революційних та національно-визвольних процесів на території Росії та України. Вони входили в українську мовну свідомість як іншокультурні смисли (ІС), оскільки запозичений з чужої культури персонаж чи сюжет не просто переносився в іншу культуру, але й інтерпретувався нею відповідно до світосприйняття і цінностей конкретної культури. Відповідно до ступеню їх засвоєння склалися національно-детерміновані конотації та асоціації, що формували сприйняття цих ППФ носіями української мови. Інваріанти сприйняття, в свою чергу, були зразками сприйняття ППФ, що були прийняті в українській лінгво-культурній спільноті та функціонували в українській мовній свідомості.

Загалом, ППФ формують універсальний прецедентний простір того історичного періоду, для якого вони є актуальними. Вони широко поширюються серед членів різних лінгво-культурних спільнот і стають відомими будь-якому сучасному їм індивіду. С. Михайлова називає їх міжнародно-прецедентними: феномени, котрі так чи інакше «вплітаються в мовний фонд різних лінгво-культурних спільнот» [Михайлова, с. 50]. В. Красних пояснює їх як універсально-прецедентні, оскільки вони відомі будь-якому середньостатистичному індивідууму і входять в універсальний когнітивний простір [Михайлова, с. 174]. Проте варто враховувати те, що універсально-прецедентні феномени в переважній більшості випадків виявляються квазі-прецедентними – мають одну і ту ж «форму» в декількох національних лінгво-культурних спільнотах, проте несуть різне семантичне навантаження. Інваріанти їх сприйняття в різних «культурних середовищах» мажуть значно відрізнятись. Така квазі-прецедентність була характерною і для першої чверті ХХ століття.

В медіа-текстах окресленого нами періоду цитувалися ППФ, що були відомими в тогочасній українській лінгво-культурній спільноті. Вони зустрічали-

ся в медіа-текстах різної тематики – політичної, економічної, спортивної та ін. Джерелами іншокультурних прецедентних феноменів були (та й досі залишаються), як правило, література, кінематограф, історія, релігія, міфологія та ін.

У публіцистичних матеріалах іншокультурні прецедентні феномени займали як заголовкову позицію, так і внутрішньо текстову. Домінували ІПФ в якості заголовків медіа-текстів. ПЗ привертав увагу читача, апелював до його «фонових» знань, що сприяло розкриттю інформації медіа-текстів, детермінувало систему цінностей та оцінок обраної нами для дослідження реальності.

Дослідженням ІПФ займалися такі українські та зарубіжні вчені: О. Рябініна, Ф. Бацевич, Д. Гудков, Г. Рахимкулова, И. Силантьев та ін. Проте переважна більшість опрацьованих досліджень мають справу або з художніми творами, або з текстами сучасних друкованих періодичних видань. Між тим, в історичному зрізі ІПФ проявляються набагато яскравіше і повніше, а, отже, їх дослідження дає змогу збагатити існуючі на сьогодні теорії функціонування ІПФ у медійному дискурсі та свідомості аудиторії.

Для аналізу ми обрали журнал «Мистецтво» – літературно-мистецький тижневик української секції Всеукраїнського за 1919-1920 рр. (редактори – Гнат Михайличенко та Михайль Семенко).

1919 рік розпочався новою серією політичних та військових заворушень. Під кінець грудня 1918 року уряд гетьмана Скоропадського, що протримався вісім місяців, був усунений під час повстання під керівництвом Директорії УНР. У Києві надія на незалежність Української держави постала ще раз, особливо в січні, коли УНР і ЗУНР (проголошена у листопаді 1918 року) злилися в одну державу. Ейфорія від цих подій швидко вляглася, оскільки 5 лютого 1919 року Київ захопили більшовики.

«На хвилі приходу до влади більшовиків літературний контроль у Києві захопили пролеткультівці. ... Пролеткультівці спочатку не визнавали не тільки українського національного мистецтва, культури та мови, вони й Українську Радянську Республіку іменували не інакше, як краєм» [Ільницький, с. 65].

Пролеткультівці керували літературою через Всеукраїнський літературний комітет (очолювали Григорій Петніков, Олексій Гастев та М. Левченко), створений як крило Ради мистецтва в лютому 1919 року, він був частиною Наркомосвіти. Насправді Комітет створив український відділ, який був прирівняний до відділів «національних меншин».

«За такого ставлення годі було налагодити якісь взаємини між пролеткультівцями й українськими поетами. Пролеткультівці не могли залучити значної кількості українських письменників просто тому, що їхнє керівництво не брало до уваги специфіки українських потреб та культурних бажань» [Ільницький, с. 66].

У таких умовах українське письменство опинилося б на грані катастрофи, якби не той факт, що журнали старого часу (НЕрадянські) виходили майже весь рік. До таких журналів належали «Літературно-науковий вісник», «Шлях», «Книгар», «Громада». Тижневик «Мистецтво» залишався формально опозиційним до старорежимних журналів, активно друкуючи українських письменників та піднімаючи проблеми української літератури, науки та театру.

Саме 1919 рік став роком активного засвоєння ІПФ українською мовною свідомістю. Проведені нами дослідження підтвержують домінування в тижневику «Мистецтво» ІПІ (51% від усіх аналізованих ІПФ), котрі поділяються на персонажі (41%), персоналії (31%), міфологізми (16%) та реалії (12%).

За видами і способом актуалізації ми виявили ІПІ, що функціонували в публіцистичному дискурсі самостійно, тобто актуалізувалися їх диференційні ознаки (62,9%) – вид діяльності (26,6%), інтелектуальні здібності (10,5%),

фізичні характеристики (9,6%), зовнішній вигляд (4,9%) та риси характеру (3,8%). Одиначні випадки актуалізації імен актера (2,8%), атрибута (1,7%), джерела (1,6%), денотата (1,4%).

Другу групу утворюють ІПФ (37,1%), що функціонують як символи ІПС (19,2%), ІПТ (12,8%) чи якої-небудь якості (5,1%). Наприклад: «Вирушили герої. Агов! Не Адмети, Геракли й Тезеї. Не жменька. Ні! Івани й Грицьки, Степани й Сидори, і всякого люду багацько. А все-таки **АРГОНАВТИ**» [Коряк, с. 1] (актуалізується ситуація героїського вчинку «простого» населення); «В моїй душі роздвоївся божественного слід. // Я роздягаю стримано винайдену **Ліліт**» [Семенко, с. 17] (ІПТ «Ліліт» актуалізує ситуацію вільної жінки, що бореться за рівні з чоловіком права).

У журналі зустрічаються приклади «непрямого» інтенціонального вжитку ІПФ (5,6%). ІПТ – це вторинна номінація, що відрізняється експресивністю та аксіологічністю [Гудков, с. 151]: «На смугах ніжних сонних струн // Накреслив блискавку **Перун**» [Поліщук, с. 7] (актуалізується ситуація всемогутності природи).

ІПВ, що розглядаються за матеріалами журналу «Мистецтво», складають досить значну групу (15% від усіх досліджуваних ІПФ) через їх явну національно-культурну маркованість. Екстралінгвістична інформація, що передавалася через тижневик за допомогою ІПВ, могла невірно інтерпретуватися носіями української мови. Саме тому всі ІПВ, що зустрічалися в пресі, мали універсальний характер і входили в універсальний простір прецедентності (мусимо зазначити, що така ж тенденція зберігається і сьогодні). Вони належали до історизмів, їх джерелами були хрестоматійні твори світової класичної літератури. Домінували ІПВ, що належали літературним персонажам (61,9%), і лише незначна їх частина пов'язана з персоналіями (4,7%). В решті випадків (33,4%) ІПВ функціонували як автономна фраза із тексту. Наприклад: «... українська **Коломбіна** у європейському цирку» [Вірин, с. 12] – мова йде про заробітчанство українських жінок.

За структурою ІПВ поділяються на «канонічні», що не підлягають змінам (42%), і трансформовані, котрі впізнаються, незважаючи на видозміну ІПВ (58%). Найчастіше ІПВ функціонують у трансформованому вигляді, тобто побудовані на грі слів, що є найбільш ефективним засобом експресії і, на думку В. Колесіної, «...надекономичним способом комунікації» [Колесіна, с. 39]. Трансформація зазвичай полягає в заміні одного чи кількох слів на базове слово, котре актуалізує імпліцитні смисли. Гра слів є розповсюдженим засобом публіцистики першої чверті ХХ століття. Як правило, такий прийом використовувався авторами статей для створення гумористичного ефекту.

Серед ІПВ найчастіше зустрічалися лексичні трансформації (38,7%). Наприклад: «Бути чи забути, ось в чому питання» [Елланський, с. 32] – автор подає аналіз класичних проблем «пролетарського мистецтва».

Одиначні випадки припадали на фонемну заміну, введення негативного модуса, комбінацію лексичної і граматичної заміни, додання, усичення. Домінуюча кількість ІПВ функціонували як штампи свідомості (80,7%) і мали поверхнєве значення. Це привертало увагу читача і допомагало адекватно сприймати інформацію.

Рідше зустрічалися ІПВ, поверхнєве значення в яких фактично відсутнє, а через глибинне – актуалізується системний смисл. Наприклад: «О, хвалена глупота! О, свята глупота» [Прийдешній, с. 15] – проблема мистецьких суперечок. Поверхнєве значення заголовку апелює до прецедентного тексту «Похвала Глупоті» Еразма Роттердамського і до прецедентного смислу «хвала глупоті», що у Еразма Роттердамського є благословенною на всюдисущість. Саме цей прецедентний феномен розкриває глибинне значення статей.

ІПІ та ІПВ також є способами функціонування в медіа-дискурсі ІПТ та ІПС. Поширеною формою було ІПВ у вигляді назви твору (90,3%). Серед них ми виокремлювалися такі різновиди: назви художніх творів (56,4%), театральних постановок. Найчастіше вони використовувалися в трансформованому вигляді (41,9% – лексична заміна).

З точки зору системного аспекту домінувала актуалізація глибинного значення (56,5%), хоча поверхнєве значення (22,6%) і системний смисл (20,9%) також зустрічалися при актуалізації ІПТ. Наприклад: «Останній із Могікан» [4, с. 36] – мова йде про проблему збереження творчої особистості серед радянських письменників. Автор апелює до твору Джеймса Купера.

ІПТ актуалізувалися в текстах журналу «Мистецтво» в основному за допомогою ІПІ, що належать до літературного джерела (4,08%): «Професія – Дон Кіхот» [7] – знову ж таки мова йде про особливості боротьби українських національних письменників із українськими радянськими письменниками. Актуалізація ситуації, пов'язаної з ІПІ Дон Кіхот, – «боротьба з вітряними млинами».

Можемо відзначити також актуалізацію ІПС через ІПІ, що належали персоналіям. ІПІ-реалії актуалізували «загальнофактичні» ситуації, розкриваючи саму подію.

Так, часте використання ІПФ у текстах тижневика «Мистецтво» пов'язане безпосередньо з естетичною, атрактивною, експресивною, оцінною та інформативною функціями (якщо порівнювати із сучасним станом речей, то спостерігаємо таку ж ситуацію). Використання в пресі великої кількості ІПФ підвищувала читачський інтерес до газет/журналів, оскільки вони додавали мовленню ваги, образності, по-жваблювали його, робили емоційнішим, додавали тексту інформативності та емоційного забарвлення, що цілком (в умовах інформаційного вакууму, котрий існував у першій чверті ХХ століття) слідував логіці самореклами періодичного видання.

Загалом, слід зазначити, що засоби інтертекстуальності, протекстом яких є певні політичні події (в журналі «Мистецтво» такі майже не зустрічаються, а от, скажімо, у таких загальнополітичних виданнях, як «Наш шлях», «Рада» та ін., вони не є рідкістю), недовготривалі. Час побутування таких висловлювань залежить від того, який вплив на свідомість суспільства спричинила описана в них подія і наскільки часто вона фігурувала в тогочасних друкованих періодичних виданнях. Натомість, ІПФ, протекстом яких є освітні, наукові, релігійні події чи певні літературно-критичні твори, долають межі часу і активно зустрічаються в сучасних ЗМІ. Часто вони змінюють своє семантичне поле, але їх звукове вираження залишається на підсвідомому рівні.

Список умовних скорочень

- ІПФ – іншокультурні прецедентні феномени
- ІП – прецедентні феномени
- ІПТ – іншокультурні прецедентні тексти
- ІПІ – іншокультурні прецедентні імена
- ІПВ – іншокультурні прецедентні висловлювання
- ІПС – іншокультурні прецедентні ситуації
- ІС – іншокультурні смисли
- ІЗ – прецедентний заголовок

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Флорій Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

2. Вірин П. Ліцедійство / Павло Вірин // Мистецтво. – 1919. – Червень (число третє). – С. 12-18.
3. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003. – 137 с.
4. Елланський В. До проблеми Пролетарського Мистецтва / В. Елланський // Мистецтво. – 1919. – Липень (число друге). – С. 30-38.
5. Льницький О. Український футуризм (1914-1930) / Олег Льницький ; [переклад з англ. Р. Тхорук]. – Львів : Літопис, 2003. – 456 с.
6. Колесина В. В. Теория и практика межкультурной коммуникации / В. В. Колесина // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и МКК. – 2002. – № 3. – С. 35-42.
7. Коряк В. На Електриди / В. Коряк // Мистецтво. – 1919. – Травень (число третє). – С. 1-2.
8. Михайлова С. Е. Особенности понимания крылатых слов современными носителями языка : дисс. ... канд. филол. наук / С. Е. Михайлова. – Тверь, 2003. – 15 с.
9. Поліщук К. З весняного / Клим Поліщук // Мистецтво. – 1920. – Червень (число друге). – С. 7.
10. Прийдешний А. Утома / А. Прийдешний // Мистецтво. – 1919. – Червень (число четверте). – С. 15-16.
11. Рахимкулова Г. Ф. Интертекстуальность как элемент современного медийного текста / Г. Ф. Рахимкулова // Языковая система и речевая деятельность: лингвокультурологический и прагматический аспекты. Материалы международной научной конференции, посвященной памяти профессоров А. Н. Савченко, М. К. Милых, Т. Г. Хазагерова. – Гостов-на-Дону, 2007. – 229 с.
12. Рябініна О. Суспільно-політичні інтертексти в дискурсі преси / О. Рябініна // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – Вип. 15. – Т. 2. – 368 с. – С. 157-159.
13. Семенко М. Ліліт / Мийхайль Семенко // Мистецтво. – 1919. – Квітень (число перше). – С. 17-33.
14. Силантьев И. В. Текст в системе дискурсных взаимодействий / И. В. Силантьев // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2004. – Вып. 7. – С. 98-123.
15. Тамерьян Т. Ю. Интертекстуальность vs прецедентность в пространстве постмодернизма / Т. Ю. Тамерьян // Язык и культура в России: состояник и эволюционные процессы : материалы международной научной конференции / [отв. ред. Н. А. Илюхина, Н. К. Данилова]. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2007. – С. 248-252.

The article deals with the problem of another-cultural precedent phenomena (APP) and their perception by printing periodical editions of the first quarter of XX century. Analyzing the materials from literary&art weekly of Ukrainian section of AllUkrLitcom “The Art”, the author comes to conclusion, that, in spite of specialization, the thematic and structure of APP are very wide and contain all spheres of civil life.

Key words and word-combinations: another-cultural precedent phenomena, weekly “The Art”.

Отримано: 12.06.2012 р.